

Др Александар Фатић,
научни саветник,
Институт за међународну политику
и привреду

УДК: 342.53 (410)
Оригинални научни рад

ОГРАНИЧЕЊА ПРАВНОГ РЕГУЛИСАЊА ЕКСТРЕМИЗАЦИЈЕ ДЕСНИЦЕ У ВЕЛИКОЈ БРИТАНИЈИ

Текст се бави односом између политички изражене воље британског друштва у вези са порастом популарности екстремне деснице и могућности које стоје на располагању британском законодавцу да нормира испољавање екстремно десничарских сентимената. Иако је пораст десничарског расположења у Великој Британији забрињавајући, и довео је до низа нереда и насиља на улицама лета 2011. године, у овој земљи не постоје никакве иницијативе да се законодавно одговара на ту врсту промене друштвеног расположења. Недостатак тог репресивно-регулативног законодавног рефлекса показује суштинске разлике између неких методолошких и структурних димензија британског и европског, а посебно британског и права земаља са совјетским, позитивистичким правним наслеђем, о чему текст пружа извесне коментаре у свом завршном делу.

Кључне речи: екстремна десница, законодавство, Национална партија, Конзервативна партија, изборна подршка, имиграција, расизам.

Десничарски утицај на јавну политику у Великој Британији

Велика Британија је специфичан и, унеколико парадигматичан, случај десничарског утицаја на јавну политику који, с једне стране, не одговара формалној подели политичких странака на јавној сцени на левичарске, центристичке и десничарске, а с друге стране, наизменично ужива изборну подршку друштва, да би се она врло брзо преокренула у радикалне протесте. Историјско памћење британског друштва у прошлом и овом веку бележи десничарску политику као негативан феномен („тачеризам“), а британски интелектуални кругови су традиционално изразито левичарски оријентисани. Истовремено, у британском друштву постоји велика напетост између идеала социјалне

правде који је у неким другим европским земљама (пре свега у Скандинавији) постао друштвена норма, и снажне верзије економског и политичког либерализма који је карактеристичан за САД. У целини, политичка и социјална позиција Британије у Европи као земље на размеђу континенталне и трансатлантске структуре идентитета и идеологије рефлектује се у пуној мери и на јавну политику и схватање политичке деснице.

Иако се на политичкој сцени Велике Британије формално Национална партија сматра екстремном десницом, та партија (чији је лидер својевремено био Педи Ешдаун, некадашњи Високи представник међународне заједнице за Босну и Херцеговину) до августа 2011. године у британском друштву и у парламенту је била маргинална и није имала фактички никакав утицај на јавну политику. Реч је о странци која је стално доживљавала изборне дебакле и која артикулише ставове једног привилегованог али непопуларног дела друштвене елите. Међутим, после нереди који су избили широм Велике Британије августа 2011, садашњи лидер Националне партије, Ник Грифин, привукао је пажњу светске јавности изјавом да је Британија „на ивици врло врућег расног рата“.¹ Истраживања јавног мњења спроведена фебруара 2011. године показала су да би 48% Британаца гласало за Националну партију и друге екстремистичке партије, попут Енглеске одбрамене лиге, када би се ове странке ослободиле свог фашистичког имица и иконографије (капуљаче, маске, позиви на јавни линч имиграната), чак и без промене своје званичне политике.² Према истом истраживању јавног мњења, 60% Британаца сматра да је имиграција „лоша ствар“, док је 40% подржава, док 38% сматра да усељавање странаца треба зауставити за стално, а међу њима се не налазе само припадници беле расе, него и имигранти старијих генерација. Тај сентимент говори о чињеници да екстремна десница у Великој Британији има демократску подршку и да је маневарски простор за законодавце да је сузбија изузетно ограничен.

Лидер Националне партије Грифин недавно је оптужио бившу лабуристичку владу да је учинила да делови Британије „изгледају као део Африке“, као и да су Лабуристи, наводно, плаћали имигрантима из Африка до 50 000 фунти да се „доселе ту у суседство“ и обезбеде „стабилне лабуристичке ваћине за будућност“.³ Док је опсесивно иступање Грифина пре свега усмерено на расну структуру имиграната,

¹ *Le Monde diplomatique*, <http://mondediplo.com/2011/09/07farright>, приступ 22. март 2012.

² *Daily Mail*, „Half of Britain ‘would vote for far-right parties if they gave up violence’“, www.dailymail.co.uk, приступ 22. марта 2012.

³ *Le Monde diplomatique*, loc. cit.

и показује отворени расизам, постоје разлози за претпоставку да се међу онима који у великом броју подржавају екстремистичке десничарске странке у Британији налази и значајан број људи који немају проблем са расом, већ просто са економским и социјалним последицама имиграције. Ти гласачи се једнако противе усељавању имиграната из источне Европе, укључујући и досељавање држављана нових земаља чланица Европске уније, од којих је у Британији традиционално највише Пољака, као и усељавању имиграната из Африке, Латинске Америке и Индије.

Осим чињенице да су отворено екстремистичке партије у Британији изузетно популарне током протеклих неколико година, традиционално, прави носилац политике која се може окарактерисати као оштро (ако не и екстремно) десна у ствари је једна од две доминантне политичке странке која сама себе дефинише као странку „десног центра“, а то је британска Конзервативна партија, која је данас на власти и чији је председник садашњи премијер Велике Британије, Дејвид Камерон.

Камерон је у жеку економске и монетарне кризе ЕУ, септембра 2011. године, отворено прогласио „повратак тачеризма“ на британску политичку сцену и позвао бившу премијерку Маргарет Тачер у Даунинг стрит, појавивши се са њом пред медијима. Ова најава се догодила истовремено свега два месеца након насилних протеста широм британских градова, који су, како накнадне анализе показују, били искључиво резултат економске кризе и социјалних напетости и нису имали предзнак политичког странчарења. Конзервативна странка, осим идеологије тачеризма, која је подразумевала екстремну верзију економског либерализма на унутрашњем плану и агресивно спољнополитичко и војно савезништво са САД, као и резервисан однос према европским вредностима и интегративним аспирацијама, носи специфично наслеђе дискриминативне анти-имиграционе политике, као и агресивног односа према посебно рањивим слојевима становништва. Британци и данас за траумом памте деведесете године прошлог века (1993-1997), када су конзервативци били на власти под диригентском палицом Џона Мејџора, а министар унутрашњих послова је био Мајкл Хауард, аутор чувених „12 тачака против криминала“. Хауард је био лидер Конзервативне партије све док га, пре шест година, није наследио садашњи премијер, Дејвид Камерон. Његов програм контроле криминала је, између осталог, укључивао оштре рестрикције на усељавање имиграната, али и хапшење „бескућника и осталих сумњивих особа“, али и увођење чувене политике изрицања кривичних санкција засноване на принципу да чињење два или три кривична дела (зависно од самих дела и претходне криминалне историје починиоца)

воде до обавезне доживотне казне затвора.⁴ У време док је Хауард водио ресор унутрашњих послова у Великој Британији убрзано је спровођена приватизација затвора, а број затвореника је био рекордно висок. Иста политика је настављена практично до данас: све до 2005. године у финкцији је био затворски брод НМР Weare, који био усидрен код Дорсета, а продат је јер затвореници нису имали елементарне услове за кретање нити одговарајући приступ свежем ваздуху. Међутим, већ 2010. године садашња конзервативна влада је започела јавну дебату о поновном увођењу бродова-затвора, са образложењем да је потребно смањити пренатрпаност постојећих затвора, јер је иста та влада укинула претходну лабуристичку праксу да се затвореници осуђени за ненасилна кривична дела пуштају са издржавања казне 18 дана раније, да би се ослободио простор за нове затворенике. Само на основу ове „либералне“ затворске политике раније је ослобођено око 75 000 затворника, што довољно говори о укупном броју затвореника и структури затворске политике у Великој Британији.⁵ Конзервативна странка је најавила да ће до 2014. године повећати број места у затворима на укупно 96 000, укључујући и евентуално увођење нових бродова-затвора.

Репресивна политика британске деснице директно се одсликава и на имиграциону политику. Ове две врсте јавне политике показују посебно поклапање у трендовима, па је стога корисно сагледати реторику и политику борбе против криминала истовремено са политиком контроле имиграције. Реч је о јавној политици, у оба вида, која зависи од доживљаја друштвене контроле коју политички естаблишмент прихвата, што је делимично и резултат карактеристичних схватања друштвене контроле која припадају одговарајућим идеологијама. Десничарске идеологије, у начелу, друштвену контролу схватају репресивније, а имиграцију рестриктивније, од левичарских идеологија.⁶

Априла 2011. године Дејвид Камерон је најавио да ће циљ владе бити да смањи имиграцију на „десетине хиљада имигранта годишње“, што је изазвало спорења у владајућој коалицији, укључујући директно оспоравање од члана премијеровог кабинета, Винса Кејбла из

⁴ Peter Coad, “Mandatory sentences: Putting the record straight – UK Home Secretary Michael Howard’s Crime Bill”, http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_n1573_v270/ai_19264368/, приступ 2. новембра 2011.

⁵ BBC, “Prison ships to ease overcrowding”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8476507.stm, приступ 1. новембар 2011.

⁶ За систематичнија разматрања о карактеристикама и структури јавних политика друштвене контроле видети Александар Фатић, *Crime and Social Control in 'Central'-Eastern Europe*, Ashgate, Aldershot, 2006.

Лабуристичке странке.⁷ Кејбл је означио премијеров говор као „лишен мудрости“ и као могући фактор за „усијавање екстремизма“. Иако Кејбл није објаснио на коју врсту екстремизма мисли, с обзиром на нереде који су лета 2011. године потресли Велику Британију, може се претпоставити да је реч била о анти-имиграционом екстремизму, који иначе карактерише политичку десницу у Великој Британији, као и у другим земљама. Док је Би-би-си критиковао Камерона због „анти-имигрантског говора“ одржаног априла ове године, десничарске новине, попут дневника “Дејли мејл” су га подржавале, што говори о чињеници да анти-имиграциона реторика у Великој Британији представља разделну политику за левичарске и десничарске ставове у јавности.⁸

Евроскептицизам британске деснице

Једна од основних карактеристика британске деснице је потенцирање евроскептицизма, који је иначе снажно изражен у британском друштву. Земља која је, иако од почетка чланица ЕУ, остала ван еврозоне, која није прихватила Шенгенски режим, и која и данас, након укидања шенгенских виза за грађане земаља Балкана тражи од истих грађана улазне визе, својом политиком у континуитету показује да није потпуно опредељена за заједничку европску спољну политику и да види свој идентитет као великим делом издвојен из композитног идентитета ЕУ. У истраживању јавног мњења које је спровела агенција Ангус и Рид наведено је да 49% грађана Велике Британије жели да напусти ЕУ, док исто то жели 60% чланова Конзервативне партије.⁹ Новембра месеца 2011. године одржана је дебата у Доњем дому британског парламента о расписивању референдума о изласку Британије из ЕУ. Питање предвиђено предлогом референдума је укључивало могућност изјашњавања грађана о три опције: (1) излазак из ЕУ, (2) поновно преговарање о условима останка у ЕУ, или (3) останак у ЕУ под садашњим условима. Иако је гласање у парламенту прошло у корист Камеронове владе, са 483 гласа у прилог Камероновог става против расписивања референдума и свега 111 гласова за референдум, ово гласање је показало озбиљно слабљење ауторитета лидера Конзервативне странке унутар саме странке.

⁷ BBC, “David Cameron rejects Cable immigration criticism”, ["http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-13072509"](http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-13072509), 14. април 2011.

⁸ Andrew Green, “Why is the BBC still so hideously biased on immigration?”, *The Daily Mail*, 15 април 2011, у електронској верзији *Mail Online*, ["http://www.dailymail.co.uk/debate/article-1377103/David-Cameras-immigration-speech-Why-BBC-STILL-hideously-biased.html"](http://www.dailymail.co.uk/debate/article-1377103/David-Cameras-immigration-speech-Why-BBC-STILL-hideously-biased.html), приступ 4 новембра 2011.

⁹ Никола Божидаревић, „Будућност Велике Британије у ЕУ: Бити или не бити питање (ни)је сад“, *Економ: east magazin*, 3. новембра 2011, стр. 40.

Камерон се суочава са активним протестом скоро половине чланова странке у односу на његову улогу „ЕУ прагматисте“, а број посланика конзервативаца који је гласао против Камеронове позиције у парламенту готово је двоструко већи од броја посланика коју су гласали против иницијативе тадашњег конзервативног премијера, Џона Мејџора, 1993. године, када се гласало о уговору у Маастрихту којим је, фактички, основана ЕУ. Другим речима, садашњи однос снага међу конзервативним посланицима по питању ЕУ представља највећи пораз једног конзервативног лидера у историји Конзервативне странке, што говори о томе у којој мери се „десничарење“ британских конзервативаца заострило у домену спољне политике, што делом утиче и на ставове о имиграцији.

Основни разлог због кога Велика Британија традиционално оклева да се прикључи свим аспектима заједничког европског идентитета лежи у интересном схватању европске интеграције: Британци свој идентитет сагледавају као специфичан, сасвим различит од континенталног, и тај доживљај се преноси и на званичну политику. Управо стога је велика криза евра, а посредно и политичка криза ЕУ која траје 2011. Године, утицала на незапамћен пораст традиционално присутних антиевропских и евроскептичких сентимената, до те мере да британски министар спољних послова Вилијем Хејг, током описане дебате у британском парламенту, са поносом изјави да је „захтевао више референдума о изласку из ЕУ него било који други министар“.¹⁰

Политичка ограничења анти-расистичког законодавства у Великој Британији

Велика Британија је замља са једном од најстаријих и најразвијенијих правних традиција у свету, али истовремено земља са правним системом чији се елементи кроз прецедентност, постепено и посредно, назире и у реформама правних система источноевропских земаља, па и Србије. Једна од дефинишућих карактеристика тих система је одсуство правног позитивизма и дословног нормативизма, која се огледа, пре свега, у две димензије система: у свести о политичким ограничењима и пореклу правне регулативе, и у креативној улози судија.

Иако је процес доношења закона у свакој бар процедурално демократској земљи заснован на фактичком политичком компромису у парламенту, у правној традицији бившег совјетског блока и земљама које су ту традицију бар донекле пратиле, попут бивше Југославије, постојала је нека врста „позитивистичког апсолутизма“ у смислу става

¹⁰ Loc. cit.

да је оно што је прописано законом „Богом дано“, да је закон прва и последња мера исправности, те да интерпретације духа закона и намера законодавства долазе на далеко заостало друго место у односу на само слово закона. У британском правном систему, у низу области, традиционално постоји изразито наглашен интерпретативни дух, који закон сагледава као тренутни одговор на одређено друштвено питање или изазов, па према томе норму која проистиче из тог одговора не третира као апсолутно валидну за сваку следећу ситуацију која може мање или више одступати од оне због које је норма донета. Интерпретација *намере* законодавца стога игра далеко већу улогу у примени британског законодавства него што је то случај са континенталним правом.

Сходно овој карактеристици британског права, улога судије у Великој Британији је креативна, а не административна, као што је случај у континенталном праву. Судија може одлучити како ће интерпретирати прецедент, али и позитивноправну норму, а образложење те интерпретације је често значајније у пресуди него идентификовање одговарајуће норме и прецедента и позивање на њих. Стога су ова два система различита не само у нагласцима и методологији, него и суштински, по својој структури и духу.

Управо због наведених карактеристика британског права, иако би, посматрано из перспективе протеклих неколико деценија, у британском парламенту било могуће донети закон против екстремистичких странака, јер Национална партија не би, математички посматрано, имала довољно снаге да доношење таквог закона спречи, његова примена би била веома компликована. Судије би закон сагледавале као покушај политичког скретања јавног мњења са његовог спонтаног курса, а то је нека врста радикализованог „десничарења“, интерпретација закона би у конкретним судским поступцима довела до озбиљних и запаљивих политичких дебата, и непредвидиво је како би судије одлучивале када би се, током поступка, „укрстиле“ снажне традиције грађанских права у овој острвској земљи и евентуални покушај законодавца да на позитивно-правно рестриктиван начин спречи бујање екстремне деснице.

Ограничења способности законодавца у Британији да легислативом делује према екстремној десници могу деловати разочаравајуће када се на улицама збивају нереди, као што је то било случај током лета и јесени 2011. године. Међутим, она су истовремено тест суштинске, дубинске демократичности британског друштва. Та демократска димензија не допушта да право превазиђе своја системска ограничења, а она се, у суштини, свде на то да артикулише доминантне ставове јавности и вредности политичке заједнице, то јест

не допушта да се правна регулатива користи као политички инструмент за усмеравање друштва. Реч је о фундаменталном проблему са употребом права који је присутан у многим земљама, а који вероватно представља концептуални корен и стратешку вододелницу у правним и законодавним реформама у земљама совјетског нормативног и позитивистичког разумевања правног система као целине и његове друштвене улоге.

Aleksandar Fatić
Research Professor
Institute of International Politics and Economics

LIMITATIONS TO THE LEGAL REGULATION OF THE EXTREME RIGHT IN GREAT BRITAIN

The paper addresses the rise in extreme-right sentiments in Great Britain that, phenomenologically, reached its climax in the August 2011 street riots across the country, and discusses briefly the political climate that has led to such outbursts of intolerance on the one hand, and the limited tools available to the British law-makers to counter the trend, on the other. The key thesis of this short paper is that the British parliamentarians have no feasible way to legislate against the demonstrations of the extreme right, not just because this would be a chancy approach with regard to the delimitations of civil rights, including the collective right to publicly articulate political opinions, but also because of the deep-seated features of the British law. Namely, the British legal system is much more subject to creative interpretation by the judges than is the case with European law, and especially more so than is the case with the Soviet legacy of strictly positivistic legal systems such as those across Eastern Europe. This means that legislating so as to curb the public manifestations of extreme right sentiments could backfire through court proceedings that could turn into discussions of civil liberties and where judges might refuse to tow the positivistic normative line of the law in favour of a broader interpretation of rights and liberties. While, on the surface, such a limitation of legal regulation might seem disappointing to those fond of social control, it reflects a deep-running democratic trait in the British legal system that does not allow legal regulation to move beyond its proper place in society, and that is to be the articulation of the existing values and principles that the community shares with a sufficient degree of consensus.

Key words: *Extreme-right, registration; national party conservative party immigration; racism Great Britain.*